

RADNÓTI ILONA

PÉCSI MOZAIK 1.

Weismayer és Fuchs

Fejezetek a baranyai zsidóság
18–20. századi történetéből

KRONOSZ KIADÓ

Radnóti Ilona
Weismayer és Fuchs

Radnóti Ilona emlékének

Radnóti Ilona

Weismayer és Fuchs

Fejezetek a baranyai zsidóság
18–20. századi történetéből

Pécs, 2012

Pécsi Mozaik 1.

Szerkesztőbizottság:

Dr. Bachmann Bálint, Dr. Kaposi Zoltán, Dr. Pilkhoffer Mónika,
Dr. Ujvári Jenő, Dr. Visy Zsolt, Dr. Vonyó József (elnök)

A sorozat szerkesztői:

Erőss Zsolt és Fedeles Tamás

A kötetet szerkesztette:

Hábel János

Szöveggondozás: Erőss Zsolt és Cserna György

Az első borítón szereplő fotó a felöltöztetett pécsi tórákat ábrázolja.

Fotó: Kürti Mihály

Forrás: Virtuális Zsidó Múzeum – www.vzsm.hu

A hátoldalon selyemtakaró részlete látható.

A könyvben szereplő, forrásmegjelölés nélküli fotókat

Hábel János készítette.

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó gondozásában
2012-ben megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978-615-6048-15-8

© Radnóti Ilona örököse

© szerkesztő

© Kronosz Kiadó

Tartalom

Table of Contents	6
Inhalt	7
Egy nem szokványos magyarországi életpálya a 20–21. század fordulóján: RADNÓTI ILONA	9
TANULMÁNYOK	17
Adatok a Baranya megyei zsidóságról a 18. századi összeírások alapján	19
Adatok a 18. századi Baranya megyei zsidóság foglalkozásáról és jövedelméről	35
A pécsi zsidók története I. A betelepülés	64
1848 és a pécsi zsidók	77
Perls Ármin pécsi főrabbi (1853–1914)	87
A Pécsi Izraelita Jótékonyági Nőegylet a dualizmus korában	94
„A jótékonyág megment a haláltól”. Adományok és alapítványok a pécsi izraelita hitközségben a dualizmus korában	108
Temetkezési szokások a pécsi-baranyai zsidóság körében a dualizmus korában	119
A mohácsi zsidók vázlatos története (1848–1918)	135
Siklós zsidósága a 18–20. században	166
A tanulmányok eredeti megjelenési helye	216
A szerkesztő utószava	217
Angol nyelvű rezümé (ford. Cserna György)	219
Német nyelvű rezümé (ford. Sabine Steiner, Hábel János)	229

Table of Contents

Tartalom	5
Table of Contents	6
Inhalt	7
József Vonyó: An unusual Hungarian career at the turn of the 20th and 21th centuries: ILONA RADNÓTI	9
STUDIES	17
Data on the Jews of Baranya county, Hungary, according to 18th-Century Censuses	19
Data on the Professions and Incomes of the 18th Century Jews of Baranya county, Hungary	35
The History of the Jews of Pécs, Hungary I. Settlement	64
1848 and the Jews of Pécs	77
Ármin Perls Arch-Rabbi of Pécs (1853–1914)	87
The Israelite Charitable women’s Association in the Age of Dual Monarchy	94
“Charity saves you from death”. Donations and foundations at the Israelite Community of Pécs in the age of Dual Monarchy	108
Funeral traditions amongst the Jews of Pécs-Baranya, Hungary in the age of Dual Monarchy	119
The Outline of the History of Jews living in Mohács (1848–1918)	135
Jews of Siklós, Hungary from the 18th to the 20th centuries	166
Original publications of the studies	216
Epilogue of the Editor	217
English résumés (transl. by György Cserna)	219
German résumés (transl. by Sabine Steiner, János Hábel)	229

Inhalt

Tartalom	5
Table of Contents	6
Inhalt	7
József Vonyó: Eine ungewöhnliche ungarische Lebenslaufbahn um die Wende des 20–21. Jahrhunderts: ILONA RADNÓTI	9
STUDIEN	17
Angaben über die Juden des Komitats Baranya aufgrund der Zusammen- schreibungen vom Ende des 18. Jahrhunderts	19
Angaben über Berufe und Einnahmen der Juden im Komitat Baranya im 18. Jahrhundert	35
Geschichte der Juden in Pécs I. Die Ansiedlung	64
1848 und die Pécs-er Juden	77
Dr. Armin Perls, Oberrabbiner von Pécs	87
Der Pécs-er Israelitische Wohltätige Frauenverein im Zeitalter des Dualismus	94
„Die Wohltätigkeit rettet vor dem Tod“ Gaben und Stiftungen in der Pécs-er israelitischen Kultusgemeinde im Zeitalter des Dualismus	108
Bestattungsbräuche im Kreise der Pécs-er und Baranya-er Juden im Zeitalter des Dualismus	119
Skizzenhafte Geschichte der Juden in Mohács (1840–1918)	135
Das Judentum von Siklós im 18–20. Jahrhundert	166
Ursprüngliche Veröffentlichung der Studien	216
Nachwort des Redakteurs	217
Englischsprachige Resümees (Übersetzt von György Cserna)	219
Deutschsprachige Resümees (Übersetzt von Sabine Steiner und János Hábel)	229

RADNÓTI ILONA
(1946–2009)

Fotó: *Millei Ilona*

Egy nem szokványos magyarországi életpálya a 20–21. század fordulóján

RADNÓTI ILONA

(Nagyléta 1946. december 29. – Pécs, 2009. június 15.)

Régi kollektív tapasztalata az emberiségnek, hogy az igazi emberi minőség legteljesebben nehéz helyzetekben és a folyamatos hétköznapi munkában produkált minőségi teljesítményben mutatkozik meg igazán. Ezt példázza Radnóti Ilona életútja is.

A román határ menti Nagylétán [ma: Létavértes – Hajdú-Bihar megye] született. Magyar származású – eredetileg újrázi illetőségű – édesanyja a háború alatt „postás-kisasszonyként” került a románok lakta településre, Méhkerékre. Ott ismerte meg későbbi, helybéli, román nemzetiségű férjét, aki *Rokszin* családnevét 1940-ben magyarosította Radnótira. (Ennek a szakmai munkásság megítélése szempontjából is jelentősége van. Kutatómunkáját, tanulmányait ismerő, konferenciákon előadását hallgató kollégák – neve miatt is – gyakran zsidó származásúnak gondolták *Radnóti* Ilonát.)

A szülők 1946 decemberében kerültek Nagylétára, azt követően, hogy a férjet munkája miatt – a Magyar Kommunista Párt Nagylétai Járási Pártbizottságának titkára lett – ide helyezték. A család 1946–1956 között több alkalommal költözött, aszerint, hogy az apát munkája miatt hová küldték. 1947 márciusában a Központi Pártiskolára került, emiatt Budapestre költöztek. Később Sarkadra, ahol a járási földműves szövetkezetnél dolgozott. A két munkáspárt egyesítéseként létrejött Magyar Dolgozók Pártjában 1949-ben zajló tagrevízió (tisztoztatások) – sok más párttaghoz hasonlóan – őt sem kerülték el; párttagsága megszűnt, és vele vezetői megbízatásai is. Munkát keresve először csak ő költözött az ország távoli vidékeire, később a család is követte. 1953-ban rövid ideig Pécssett laktak, majd amikor az apa a Komlói Szénbányászati Trösztnél helyezkedett el, az ekkor épülő baranyai „szocialista” bányászvárosba költöztek. 1956 nyarán telepedtek le véglegesen Pécssett. Itt is évekig éltek bányászok között, Meszesen.

Radnóti Ilona élete ezt követően mindvégig Pécshez kötődött. Itt végezte iskoláit, és dolgozott haláláig. A város és Baranya megye történetének kutatásával teremtett megkerülhetetlen értékeket.

Általános iskolai tanulmányait – Komlón és Pécssett – kitűnő eredménnyel végezte. Már ekkor a könyvek rajja lett: családtagjai szerint éjjel-nappal könyv volt a kezében. A Leőwey Klára Gimnáziumban érettségizett 1965-ben, jeles eredménnyel. Orvosnak készült. Kétszer próbálta meg a felvételit – sikertelenül. Egy ideig könyvszeretetének élhetett: könyvtárban dolgozott, könyvtárosi vizsgát is tett. Az egészségügyi pá-

lya iránti változatlan vonzalma is készítette arra, hogy 1968-ban a Baranya Megyei Gyógyszertári Központnál helyezkedjen el asszisztensjelöltként. Kétéves képzést és sikeres vizsgát követően gyógyszerügyi asszisztensként dolgozott, hivatalosan 1977-ig. Precíz és szorgalmas munkáját 1973-ban az „Egészségügy kiváló dolgozója” kitüntetéssel ismerték el.

Családi indíttatásból is a politika iránt érdeklődő közösségi ember volt. A kor lehetőségeinek megfelelően ezt az attitűdjét a KISZ-ben és az MSZMP-ben végzett aktív munkája révén élte ki. Ennek következményeként végezte el 1971–1974-ben a hároméves marxizmus-leninizmus esti egyetemet. Itt is tanúsított színvonalas munkája alapján már 1974 szeptemberében az MSZMP Politikai Főiskolájára küldték, amit kitüntetéssel fejezett be 1977 júliusában, propagandista tanári szakon. 1977. július 1-jétől 1989 novemberéig az MSZMP apparátusának munkatársa volt. Az oktatás iránti vonzalmát élhette ki – addigi képzettségének megfelelően – a Baranya megyei KISZ-, illetve pártiskolán.

Közben 1980–1983 között az ELTE Bölcsészettudományi Kara levelező tagozatának tudományos szocializmus kiegészítő szakát végezte el – kitüntetéssel. Leckekönyvének tanúsága szerint tanára volt többek között a történész Gergely Jenő, Csatári Dániel, Somlyai Magda, Szakács Kálmán, Simon Péter, Szokolay Katalin és Hovanyecz László. Kurzusaikon Radnóti Ilona – tőle megszokott szorgos munkával – alapos ismeretekre is szert tett az új- és legújabb kori egyetemes és magyar történelemről. Jóllehet, a tananyag nagy részét a nemzetközi és a magyar munkásmozgalom története képezte, ám ezeket az éveket már az jellemezte, hogy az ideológiai jellegű tárgy anyagát a felkészült szakemberek jórészt az általános gazdaság-, társadalom-, politika- és kultúrtörténet összefüggésében tárgyalták. Ennek megfelelően nem csak egyoldalú szemléletet tükröző munkákat olvastattak hallgatóikkal. Másrészt igyekeztek felvértezni őket olyan módszertani ismeretekkel is, amelyek lehetővé tették a különböző ideológiai beállítódások torzító hatásainak önálló, kritikus értékelését. Mindennek Radnóti Ilona későbbi, történész muzeológusi pályája során lett jelentősége.

Munkásságának e fázisában, 1987-ben a művelődési miniszter a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa által alapított „Kiváló Munkáért” kitüntetést adományozta neki.

Ezt a karriert szakította meg a rendszerváltás. Radnóti emberi tartását bizonyítja, hogy az új körülmények között is sikeres és elismert munkát végzett, társadalmilag hasznos teljesítményt nyújtott.

Történeti tárgyú tanulmányai és felkészültsége alapján kerülhetett 1989-ben a Janus Pannonius Múzeum Új- és Legújabbkori Történeti Osztályára. Itteni munkáját – mint minden addigit is – az alapos felkészülés, a racionális céltudatosság, a precizitás és következetesség jellemezte. Gyorsan illeszkedett be új munkahelyi közösségébe. Ezt mindenekelőtt azzal alapozta meg, hogy intenzíven ismerkedett az intézménnyel, s a benne rá váró feladatokkal. Áttanulmányozta a múzeumokra vonatkozó jogszabályokat, a történeti muzeológiával kapcsolatos szakirodalom fontos darabjait – könyveket és tanulmányokat egyaránt. Raktárról raktárra járva módszeresen áttekintette az osztály gyűjteményének anyagát, miközben árgus szemekkel figyelte, hogy a tárgyak tárolásának feltételei mennyiben felelnek meg a szakirodalomban olvasott kritériumoknak. Ha problémába ütközött, a régi munkatársaktól kért segítséget, akikkel

elképzeléseit, terveit is rendre megbeszélte. Kezdetről részt vett a szakma továbbképzési fórumain, tapasztalatszerésin, amelyeket módszeresen kihasználta ismeretei bővítésére. S mindeközben – aktuális feladatai kihívásainak megfelelően – szorgalmas és szisztematikus önképzést folytatott. Amikor az osztály fegyvergyűjteményét kellett rendeznie, szakkönyvek segítségével és szakemberekkel folytatott konzultációk révén a 18–20. évszázad számos fegyvertípusának alapos ismerőjévé vált. Mindezt kevésnek érezte. Amikor alkalma kínálkozott rá, jelentkezett az ELTE muzeológia szakának két éves numizmatikai specializációjára, amelyet – korábbi tanulmányaihoz hasonlóan – kitüntetéssel végzett el 1994-ben. Nem hanyagolta tudásvágyára és nyitottságára egyaránt jellemző, hogy 2003-ban jelentkezett a Kultúrpoint nevű szervezet *Kultúra és Európa* című akkreditált továbbképzésére, amelyet csak azért nem végzett el, mert a program kiírója – technikai okok miatt – a továbbképzést nem szervezte meg.

A múzeumban eltöltött több mint másfél évtizedben számos értékkel gazdagította annak gyűjteményét és jó hírét. Első évében – előző munkahelyén kialakult kapcsolatokat kihasználva – jelentős szerepet játszott abban, hogy az MSZMP Baranya Megyei és Pécs Városi Bizottságának székházában összegyűlt tárgyi és nyomtatványanyag kordokumentumként fontos és jellemző darabjai az osztály gyűjteményébe kerüljenek. Hasonló tevékenységet folytatott a rendszerváltást lezáró 1990. évi országgyűlési és önkormányzati választások gazdag dokumentumanyagának (plakátok, röplapok, pártprogramok, fotóanyag stb.) gyűjtésében. S ha később már nem is adódtak hasonló volumenű lehetőségek, sok értékes, érdekes egyedi tárgy múzeumba kerülése köszönhető neki.

E tárgyi anyagot nemcsak begyűjtötte, hanem szakszerű munkával dokumentálta és rendezte is. Kiemelkedő érdemei vannak az osztály több gyűjteményének (a már említett fegyverek mellett a numizmatikai anyag, a képes levelezőlapok), illetve az üveg-, porcelán- és fémtárgyakat tartalmazó raktár rendezésében. Ezek mellett részt vett a könyvtár és a gazdag irat- és dokumentumanyag nyilvántartásának áttekintésében és korrigálásában. S még közel sem értünk e téren elért érdemei végére.

Hasonlóan aktív volt a kiállítások rendezésében. Számos ideiglenes kiállítás forgatókönyvének és rendezésének volt ötletgazdag, alkotó részese. Csak néhány példát említve: *Ajándékozási szokások a kommunista pártokban* – 1991; *A magyar-bolgár kapcsolatok évszázadai* – 1997; *125 éves a Kereskedelmi és Iparkamara* – 2006 (a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara székházában). Ismertető szöveget készített a *Roma holocaust* című vándorkiállításához (2006), és alapos kutatómunka után ő írta meg az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára Steiermarkba tervezett vándorkiállítás forgatókönyvét (2006).

Szívesen és színes előadásokkal vett részt a közművelődési munkában. Egyaránt le tudta kötni iskoláskorú és felnőtt hallgatóit – lett legyen szó tárlatvezetésről, iskolai csoportokkal történő foglalkozásról vagy egyedi előadásokról. Ezekre nemcsak Pécsen kérték fel, hanem több alkalommal hívták a megye más településeire is.

Akármilyen feladatról volt is szó, mindenben az alapos anyaggyűjtés, a történeti háttér pontos feltárása és a formai igényesség jellemezte tevékenységét. És egyfajta pozitív türelmetlenség, ami állandóan minél színvonalasabb teljesítményre sarkallta. Közben nem csak saját feladataira figyelt. Kezdeményezésével, megalapozott kritikával segítette az egész intézmény működését.

Tette mindezt korrekt, mindig őszinte kollegialitással. Határozott egyéniség volt. Véleményét alapos felkészülés, a részletek és összefüggések alapos végiggondolása után alakította ki, amit aztán következetesen, érvelve képviselt. De nem mereven. Tényekkel, logikai érvekkel meggyőzhető volt. De a személyes érdekektől vezérelt, szubjektív indíttatású véleményeket elutasította. Mert őt sem ezek, hanem az intézmény vagy a tágabb társadalmi környezet életével kapcsolatos problémák felismerése és megoldása, az ezt szolgáló munka precíz és felelősségteljes elvégzése érdekelte. Az a típus volt, akit az „ami a szívében, az a száján” szólással szokás jellemezni. Nemcsak a vele „egyenrangúakkal”, hanem bármiféle vezető pozícióban lévőkkel szemben is. Emiatt nem egyszer alakult ki konfliktus közte és partnerei között. Ezek azonban nem eredményeztek tartós rossz viszonyt. Elsősorban miatta. Egrészt, mert nem volt haragtartó. Másrészt, korrektsége és következetessége az általa kritizáltakból is elismerést és megbecsülést váltottak ki.

Mindezek következtében vált a múzeum egész közössége által elismert és megbecsült emberré. Ezért lehetett 1998-tól haláláig az intézmény szakszervezeti titkára. E minőségében az intézményi viszonyok – feladatok és lehetőségek – alapos ismeretében foglalt állást minden kérdésben, s a múzeum egészének érdekeivel egyeztetve védte harciasan a munkavállalókat. E tisztének betöltése idején az intézmény fenntartója, a Baranya Megyei Önkormányzat vezetői is adtak szavára.

* * *

A szakmai nyilvánosság számára a Janus Pannonius Múzeum történész muzeológusaként elért kutatási eredményei bizonyulnak maradandónak. Előbb a baranyai zsidóság történetével foglalkozott. Később a baranyai cigányság helyzetének, a hatalom cigánypolitikájának elemzésével alkotott maradandót („...*úgy kell eljárni, mint a zsidókkal*”. *Roma holokauszt Baranyában*. Baranya Megyei Önkormányzat – Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület, Pécs, 2006). Szerepet vállalt Beremend múltjának szakmailag hiteles bemutatásában is, a falu két világháború közötti fejlődésének rekonstruálása révén (*Beremend és környéke*. Szerk. Gilbert Csaba. Beremend Nagyközség Önkormányzata, Beremend, 1997). Az osztály képeslapgyűjteményének rendezése eredményeként született meg szép könyve, a *Pécs régi képes levelezőlapokon* (Agenda, Pécs–Veszprém, 2007). Munkái a JPM Évkönyvben, a Pécsi Szemlében, tanulmánykötetekben és önálló kiadványokban láttak napvilágot.

Munkásságának meghatározó részét mindvégig a baranyai, pécsi zsidóság történetének feltárása jelentette. Témaválasztását befolyásolta, hogy Izrael történetével kapcsolatos egyetemi szakdolgozatára készülve, alaposan felvértezte magát a zsidóság egyetemes és ezen belül magyarországi történetére vonatkozó ismeretekkel. Széleskörű szakirodalmi tájékozottsága segítette felismerni az addigi kutatásban tapasztalt hiányt. Ez indította arra, hogy ne a város és a megye zsidóságának szenvedéstörténetével foglalkozzon, hanem annak társadalomtörténetét kutassa. Azon belül is a kevésbé feltárt korai időszakot: a betelepüléstől az első világháborúig.

Különösen izgatták a kezdetek. Olyan kérdések, mint például: Miért jelentek meg az izraeliták Baranyában és Pécsen később, mint az ország más megyéiben és városai-
ban? Jóllehet, a politikai feltételekre mindig is figyelt, elsősorban azt vizsgálta, milyen

típusú településekre költöztek, milyen foglalkozásokat űztek, milyenek voltak jövedelmi viszonyaik. Fontosnak tartotta, hogy alaposan megismerje és olvasóival megismertesse vallási előírások által is szabályozott önszerveződésüket, szokásaikat. Ezért foglalkozott legfontosabb egyesületeikkel és temetkezési szokásaikkal. Nem került el figyelmét a kiemelkedő személyiségek szerepe. Ezt nemcsak az egyes tanulmányok fontos szereplői esetében fejtette ki. Önálló írást szentelt a pécsi zsidóság kiemelkedő vallási vezetője, szellemi vezére, Perls Ármin főrabbi munkásságának. Két fontos baranyai település – Mohács és Siklós – zsidóságának hosszabb távú történetét áttekintve arra keresett választ, milyen hatása volt az izraelita közösségnek a kisebb régiók központját képező városok gazdasági és kulturális életére.

Külön figyelmet érdemelnek a temetkezési szokásokkal kapcsolatos kutatásai. Egyrészt azért, mert e munka megalapozásaként módszeresen feltárta a baranyai zsidó temetőket. Köztük számos olyan elhanyagoltat is, amelyeket felismerhetlenségig benőtt a növényzet. A hitközséggel együttműködve kezdeményezte ezek kitisztítását, helyreállítását. Akciójának eredményeként a helyi önkormányzat segítségével (pl. Bólyban) vagy társadalmi összefogással (mint pl. Dunaszekcsőn, zsidó fiatalok nyári társadalmi munkaakciója révén) erre több helyen is sor került. Végigjárta a temetőket, s lefotózta a síköveket. Utóbbiakat alapos elemzésnek vetette alá, s formai jegyeik, felirataik alapján vont le következtetéseket a dualizmus kori pécsi–baranyai zsidóság társadalmáról. Példaértékű módszertani lépés volt: muzeológusként és történész kutatóként tárgyi anyagot hasznosított egy olyan kérdés vizsgálatához, amely a történészek többsége szerint csak statisztikák és írásos dokumentumok alapján elemezhető. E kutatási program kiteljesítése, pénzügyi feltételeinek megteremtése érdekében pályázatot nyújtott be. Ezzel a háttérrel szerette volna megvalósítani nagy tervét: a baranyai izraelita temetőket és sírokat, a temetkezési szokásokat bemutató, a települések zsidó közösségei – a sírok elrendezésének, formai jellemzőinek, feliratainak komplex elemzése révén elkészített – társadalomrajzát felvázoló, gazdag képanyaggal illusztrált könyv kiadását. Nem rajta, hanem a pályázat elbírálóiin múlt, hogy a terv nem valósult meg.

Tanulmányait gazdag és elmélyült szakirodalmi ismeretekkel, rendkívül alapos és precíz forrásfeltárással alapozta meg. Az összeírások adatait pontosan értelmezve, sokoldalúan, több szempontból elemezve adott igen árnyalt társadalomrajzot a 18. századi baranyai zsidókról. Írásai azonban nem pusztá adathalmazok. Radnóti jó érzékkel tárta fel, hogyan befolyásolták az ország külső és belső, illetve egész társadalma gazdasági helyzetének, a különböző társadalmi csoportok mentalitásának változásai a zsidóság lehetőségeit, s ők miként használták ki ezeket.

Nem került meg a konfliktusokat. A más témájú dolgozatokban felvillantott részleteken túl, ez áll *1848 és a pécsi zsidók* című tanulmányának középpontjában. A pillanatfelvétel több szempontból izgalmas és tanulságos. Egyrészt annak a furcsa ellentmondásnak a bemutatása révén, hogy akkor lángoltak fel zsidóellenes indulatok a magyar lakosság körében, amikor a forradalom győzelme megnyitotta az utat a polgári átalakulás, s ennek egyik következményeként a társadalmi csoportok egyenlőségének, s ezen belül a vallásfelekezetek egyenjogúságának megteremtése – így a zsidóság emancipációja – előtt is. S ebben a helyzetben a pécsi zsidók hiába kérték az őket a városból kiűzni akaró „nagylelkű keresztény polgárok igen tisztelt közös-

ségé”-t arra, legalább addig adjanak haladékot nekik, míg függőben lévő ügyeiket elintézik, s életfeltételeiket megteremtik másutt. Másrészt az által, hogy kiderül, a pécsi polgárok mindezek ellenére kevésbé voltak radikálisak, mint például Pozsony vagy Szombathely keresztényei. Ez abban is megnyilvánult, hogy a kormányzat közbeavatkozása nyomán hamar elcsitultak a harsány indulatok – jóllehet, a mélyben tovább izzottak.

Mindezek révén tanulmányaiból egyszerre kapunk plasztikus képet a zsidóság korabeli helyzetéről és a lakosság keresztény többsége, illetve a hatóságok róluk alkotott véleményéről, velük kapcsolatos ítéleteiről, tetteiről. Másrészt, a pontos elemzésekből világosan rajzolódik ki a Baranyára, illetve egyes településeire jellemző sajátosságok. Ezek részben megerősítik, részben árnyalják a szakirodalomban korábban kialakult képet – azt is igazolva, hogy csak a konkrét viszonyok alapos elemzése révén lehet reális, és nem feltétlenül általánosítható következtetésekre jutni egyes jelenségekből.

Radnóti Ilona ezt tette munkáiban. Alapossága nemcsak az adatok teljességre törekvő feltárásában és pontos értelmezésében nyilvánult meg, hanem az összefüggések, ok-okozati viszonyok végiggondolásában is. Adatait nemcsak bemutatta, hanem értelmezte is – összehasonlítva azokat az addig ismert országos képpel és más területek, települések adataival. Következtesen igyekezett feltárni az előzményeket és következményeket egyaránt. Fakadt mindez abból az egyedül helyes történelmi alapállásából, amely szerint nem ideológiai normák szerint kell ítéletet alkotni a történelem jelenségeiről és szereplőiről – egyénekről és közösségekről egyaránt –, hanem az őket befolyásoló körülményeket, cselekedeteik mozgatórugóit feltárva kell megérteni motivációikat. Nemcsak azt megtudni, mit tettek, hanem azt is, miért. Ettől is hitelesek írásai.

Mindez közel sem jelentett egyszerűen megoldható, könnyű feladatot számára.

Gyakran konzultáltunk kutatásának állásáról, egy-egy készülő tanulmányáról. Igényelte a visszaigazolást, a segítséget. Ha belekezdett, nem tudta abbahagyni. Többször fordult elő, hogy a problémát felvázoló, terveit ismertető szavai egy-másfél órás logikus, kerek, érdekes részletekben gazdag, színes – a hallgató számára érdekesítő és élvezetes – előadássá kerekedtek. A sokat olvasó ember remek stílusával, gördülékeny mondatszerkesztéssel, találó szófordulatokkal. Ilyenkor hangszíne megváltozott, arca ragyogott. Sugárzott róla, mennyire élvezte azt, amit csinál. A szakmai megfelelés kényszeréből indult munka hobbyjává vált. Az ilyen „előadások” után nem lehetett mást mondani, csak azt: *ezt így kell leírni, ahogy elmondta*. Ilyenkor – különösen kezdetben – arca kissé elkomorult, szeme homályosabbá vált. Tudta magáról, ha tollat vesz a kezébe (vagy később, számítógép elé ül), elakadnak benne az imént még sodrón áradó szavak. Valahol az ujjbegyében. Nem csak az a görcs munkált benne ilyenkor, amelyet jól ismerhetnek az írást felnőtként kezdők. A felelősség és a precizitás is. Csak olyan munkát volt hajlandó kiadni a kezéből, amely minden adatában, betűjében és főként következtetéseit tekintve maximálisan helytálló. És persze azt is szerette volna elérni, hogy szakmailag precíz írásainak stílusa ugyanolyan színes és érdekes legyen, mint amit a kötetlen beszélgetésekben elhangzó spontán előadásai során megszokhattunk tőle. Ez a benne munkáló felelősségérzet és legendás kitartása, szorgalma lendítette át a nehézségeken. Volt úgy,

hogy nyolcszor írta át tanulmányát vagy annak egyes részeit. De végül megszülettek. És soha nem kellett szégyenkeznie miattuk.

Tanulmányai nem hoztak fordulatot – paradigmaváltást – a téma kutatásában, nem helyezték alapvetően új megvilágításba a magyarországi zsidóság történetét. Mégis jelentősek és megkerülhetetlenek, mert szerzőjük addig ismeretlen adatok feltárásával és pontos értelmezésével fontos és markáns ecsetvonásokkal gazdagította az izraelita felekezetű magyarokról és az őket befogadó/elutasító keresztény társadalmi környezetről alkotott képünket.

Éppen ezért, a szakma elismerte őket, s a kérdéskör országosan ismert szakértői közé sorolta, fogadta. Kutatóként és muzeológusként egyaránt. Ezt jelezte, hogy konferenciákra hívták, előadásokra kérték fel. 2008 őszén felkérés alapján tartott szemináriumot a magyarországi zsidóság, illetve a velük kapcsolatos politika két világháború közötti történetéről a Pécsi Tudományegyetem Modernkori Történeti Tanszékén. Részt vehetett országos (Holocaust Központ) és nemzetközi jelentőségű (auschwitz-i magyar kiállítás) múzeumi, illetve kiállítás-konceptiók kialakításában, felkérték forgatókönyvek bírálatára. És persze hivatkoztak, hivatkoznak tanulmányaira. Bizonyára még többen és többet fognak, ha e kötet révén szélesebb körben válnak ismertté, és könnyebben férnek hozzájuk az olvasók.

Szinte haláláig kitartóan dolgozott – betegen is. Már érezte a rák ismételt támadását, amikor a pécsi zsidóság történetét átfogóan bemutató dokumentumkötet összeállítása foglalkoztatta. Kiterjedt és alapos forrásfeltáró munkájára támaszkodva elkezdte összeállítani a közlendő dokumentumok listáját. E munka befejezését szakította meg a szervezetén elhatalmasodó kór.

Nemcsak a méltó emlékezést, hanem a szakmai érdekeket is szolgálja a pécsi, baranyai zsidóság történetével foglalkozó tanulmányainak gyűjteményes kötetben történő kiadása.

* * *

Radnóti Ilona sohasem ment férjhez – mégsem volt soha egyedül. Közvetlen, jó kontaktuseremtő emberként mindig voltak barátai. Két legjobb barátnőjével hosszú éveken át havi rendszerességgel találkozott a „banyabulikon” egy-egy étteremben vagy presszóban, hogy – az aktuális helyzettől függően vidáman vagy szomorkásan – megvitassák a világ dolgait. Családjá az édesanyja, a húga, az öccse és azok gyermekei voltak. Édesanyjával élt haláláig. Akkor is aggódó szeretettel és kitartással ápolta, segítette őt, amikor maga is erre szorult. Miként súlyos és legyőzhetetlen kórral küzdő öccsét is. Komoly áldozatvállalást követelt részéről a róluk való gondoskodás, illetve a betegségükből adódó életkörülményeik jobbítására tett erőfeszítések. Sajátjaiként szerette húga és öccse gyermekeit. Elsősorban öccse Pécssett élő lányai iránt volt lehetősége e szeretetének, s főleg segítőkészségének rendszeres kifejezésére.

Súlyos tehertétel volt számára, hogy 1993-ban rosszindulatú daganatot találtak tüdejében. Ez sem akadályozta meg abban, hogy változatlan kitartással végezze munkáját (pl. az ekkor esedékes raktárrendezést) és folytassa tanulmányait az ELTE muzeológia szakán. Ugyanolyan erős akarattal dacolt a kórral, mint bármely szakmai probléma megoldásával. Bizonyára ennek is köszönhető, hogy műtétjét követően más-

fél évtizedig úgy tűnt, végleg legyőzte a szervezetét megtámadó kórt. Sajnos nem így történt. A riasztó tünetek 2008 végén ismét jelentkeztek – új formában. S ezúttal már semmi sem segített. Legendás akaratereje sem...

* * *

Olyan tehetséges embernek, önzetlen személyiségnek állítunk – általa „faragott kövekből” – emléket e kötettel, akinek egész életében alapvető jellemzője volt a szűkebb és tágabb közösség iránti felelősségérzet, az azok javát szolgáló feladatok keresése és lehető legmagasabb színvonalú megoldása. Sikereinek záloga volt tudásának állandó, szenvedélyes bővítése, szorgalma, kitartása, következetessége és törekeny alkatát meghazudtoló munkabírása. No meg az, hogy mindig a lényegre figyelt, meg társaira – munkatársaira és családtagjaira egyaránt. Szakmai munkájában és emberi kapcsolataiban is arra törekedett, hogy előbb megismerjen és „megértsen”, s csak utána ítéljen. Ugyanígy cselekedett, amikor kritikus szituációkban kellett döntenie. Mindez, s jó értelemben vett – sohasem megalkuvást jelentő – alkalmazkodó képessége tette lehetővé számára, hogy felülkerekedjék a nehézségeken, hogy minden kritikus helyzetben sikeresen tudjon megújulni. Ezért volt képes arra, hogy több mint negyven évesen egy új szakma ismereteit és követelményeit sajátítsa el. Mégpedig olyan szinten, hogy az által maradandó értékeket tudjon teremteni, amelynek eredményeit – illetve azok egy részét – a következő lapokon ismerheti meg a tisztelt Olvasó.

* * *

Radnóti Ilona élete, szakmai pályája mindezért példaértékű. Ő maga pedig példaképként tisztelhető személyiség volt.

Vonyó József